

הלכות לולב בימן תרומה

סימן צט: **יד** *אם עלתה בו תזוית (נא) בענין שפסול, או שהוא מנומר, [*] *אם בקשקולפו חוזר למראה האתרוג, (גב) פשר (לאחר שנקלף (גב) ולא הסר פלוס): **טז** *בנפל עליו מים במלואו ותפח או סרה, או שהוא (כד) (גד) פכוש בהמין או מבשל (גה) או מנומר, פסול: **טז** *אם הוא שחור או לכן, במקום אחד פוסל ברבו, (נו) בשנים או בשלשה מקומות דינו כתזוית לפסול אפלו במעוט: **יז** (נו) *דימקום שהאתרוגים שלהם פעין שחורות מעט, (נח) בשנים; ואם היו שחורים ביותר באדם פוש, הרי זה פסול בכל מקום: **יח** (נט) *העגל (סה) פכדור, פסול: **יט** (ס) יגדלו בדפוס *ועשאו כמין ברנה אחרת, פסול. יעשאו כמו בריתו, (סא) אף-על-פי שיעשאו דפין דפין כשר: **כ** *התיום, הדינו שגגל (סב) שנים דבוקים זה בזה, (סג) כשר: **כא** *הגל (סד) *שהומה לעשבי השנה, פסול, (סה) אלא-אם-כן חוזר (כו) למראה אתרוג כשר בשמשהו אותו: **כב** [*] *שעור

א הראש שם
ב בורא שם לוי
ג שם בברית
ד הקדוש הראש
ה שם משנה
ו בארבעה דברים שם
ז לוי וקבול שריה
ח דברבים שם זה שם
ט בראש ו שם זמירה
י דבא שם שם שם
יא בברית ותוא קמא
יב שם משנה דברי
יג הודא, תוספת
יד הראש שם י שם
טו משנה וקובי הדין

שערי תשובה

[*] **אם בקשקולפו כו'**, עין כפי' שהנים כצ"ע אם טהי תגנה זו כמטמא, הייל הנקלף כ"ש פסול כמו נקלף לתרוץ, ע"ש: [*] **שעור אתרוג קטן כו'**, וכתב בבר"י שכתבו באתרוג כביצה בעצמים ובראי' כמים אחרים של תג ותקטן שחור, אי נפיק במים שיש בו שעור, ובראי' ראה מסימן חרכט בקנה ששתי' להחביש לא נפיק ויש זמין דפסה שאני ולא מספק ללות מקום כמו שאמרו בביצה דף ל' ג' הפרש ד' אתרוגים וכו' כמ"ש לזמן פסין תרסה, ע"ש. ולענין הנהיגה לימא, דלא שנין דן חליקא רק לענין הקנה למנה"ל מה שא"כ באן, אך בלא"ה נראה שאין שנין דוקא לראיה ספק, דהגם הך דלפני שיתנה באר' לשבעה וסין שיענה להתבטע עין ע"ש סי' טו, ואף שקדו לטוב בכל פעם בסך אחר מ"מ אוליין כפי ארמא דמלתא שמשכנין פעם אחת שיתנה ראוי לישב כל שבחה, משא"כ כוח שטרחה פגמים הוא מרס אתרוג

באר הגולה

למראה האתרוג פשוט: * **אם בקשקולפו וכו'** כשר. עין במשנה ברורה האפלו לכתחלה ספר. וכתב הפרי מגדים דפסול מקום ביום טוב אסור לקלפו ולהכשירו דתו ותקן, כמו שאסור ללקט ענבי הדס ביום טוב: * **בכל עליו מים כקלוח ותפח**, הנה פסקא איתא ימיפת סרית, פסול, ופרש רש"י שמי לשונות, בפרש"י א' בגון שפלו עליו גשמים במלואו ותפח, וסרה — נרקב; ולשנא אתרינא, תפח — נרקב, וסרה — ריחו נע מחמת חלצים שאכלהה, ויטעטע ללשנא תפחא על-ידי תפיחה בלבד לא נפסל, והשווה ושלחתי-ערוך טמאו פלשנא קפא דרש"י, והמגן אברהם שכתב ויתפח ורצה לומר נרקב, צריך עיון. והנה לא נתבאר השעור דתפח או סרה וקבוש ומבשל, ומסתברא דשעורו ברבם. ולענין אם יש פה פחטמו ככל-שהוא, צריך עיון. אחרי דהשעם הוא בחטט משהו דחטטם הוא נראה לעינים לומר, ואפשר דנהו תרקא בתזוית ושאר שפוי מראה דמנומר טפי אכל לא בסתם כל-שהוא וכן דהשאר, לכד הגמר, וצריך עיון: * **אם הוא שחור או לכן**, ועין פתחי-אדם שכתב דאדם הוא כפראה אתרוג, ודעת הפרי מגדים דאדם באדם-ימות הוא כפראה פסולה, אבל כהניא סומקא יש לומר שפראה כשרה היא: * **מקום שהאתרוגים שלהם פעין שחורות וכו'**, ואתרוג שחור מעט שגדל בשאר ארצות שאתרוגיהן אינן שחורות ככל הדין, והוא מקום זה, לדעת רש"י וסייעתו הוא פסול אף ופסול זה, דהוא בחטט נדמה, והוא מה שאמרו בקמרא דומה לכוש פסול, אבל לדעת ר"י ודבריו ודבריו לא נזכר זה פסקא: * **העגל כדור פסול**, עין בעטרת זקנים, ולא העמקתו¹⁰⁸, כי ראיתי בר"י ורא"ש ורש"י ור"י ורא"ש ואור נרע ושכל-הלכות תהרב המהרי"ם וסמ"ג שקלם טרסין כדור: * **ועשאו כמין ברנה אחרת**, נראה דלאו דוקא שדומה לאחרת, אלא אפלו אינו דומה לשים ברנה רק בשם דמיון אתרוג אין לו, מפל מקום פסול, וכן נראה מרש"י שכתב שאינו דומה לאתרוג כלל, משמע שצריך פסול הוא מה שאינו דומה לאתרוג [בכרי יעקב]: * **שהומה וכו'**, עין במשנה ברורה מה שכתבו לענין

באר היטב

ת"ה, ד"מ, מ"א: (כד) **כבוש בחמין**, אפלו לא שנה אלא כרי שנתחת הרי כמבשל; ונראה דלדין דקמא לו לשעור במים מעל"ע הרי כמבשל ח"ו פני אתרוג פסול, מ"א, וכן בדבש, ט"ז, וע"כ ג' משי"ש: (כה) **כדור**, למצוה מן המבחר אפלו אינו עגל עמוט כדור, ע"ש: (כו) **למראה**, כ' ה"ט: נראה פירושו אפלו בעודו ירק כשר כיון שיכול לחזור למראה אתרוג, דאין לומר שאינו כשר אלא אחר שיעשה כמראה אתרוג, דנהו פשיטא דכשר, ע"ש. וכתב הר"ל כ' שאסור לקטת הנרקבים אלא ודבר התחיל במקצת [לשוב] למראה

משנה ברורה

משאר אתרוג פי אם בשעת הדחק: **יד** (נא) **בענין שפסול**, בין שהיה ברבו או במעוטו בכמה מקומות וקלף פל מקומות הפסולין: (גב) **כשר**, ואפלו לכתחלה (ס) **יש להכשירו על-ידי בן**: (גג) **ולא הסר פלוס**, דהינו שלא קלף מפניו רק קלפה החיצונה הנקרה¹⁰², דאם הסר מפניו משהו אפלו רק במקום אחד, (גד) **פסול לדעה הראשונה לעיל בסעיף ב**, ועין לקמן סימן תרטט סעיף ה בהג"ה וקמה שכתבו שם במשנה ברורה סעיף קטן לח¹⁰³: **טז** (נד) **כבוש בחמין**¹⁰⁴, הינו, (נט) **דבנה אפלו לא שקא** (ס) **אלא כרי שפתיים**¹⁰⁵ הרי כמבשל¹⁰⁶, והוא הדין כלשונה פמים או בשאר משקין¹⁰⁷ (סא) **ודבש מצת לפת**, קמא לו דבני כמבשל¹⁰⁸: (גה) **או מנומר**, יש אומרים דנקא (סג) אם הוא מנומר בגנין הפסולין, כגון תזוית או שחור או לכן או ירק כעשבי השדה, ודינו כמו שכתוב לקמה בסעיף טז; ויש אומרים דאפלו אם הוא מנומר בהרבה מראות כשרות¹⁰⁹, גם-כן על-פל-פנים אינו בכלל הך ופסול, והשעם בכל זה (סג) **משהו דאינו הך**: **טז** (נו) **בשנים או בשלשה מקומות**¹¹⁰ וכו', עין לעיל בסעיף י: **יז** (נז) **מקום וכו'**, אכל בשאר מקומות, אפלו בשחור מעט פסול, (סד) **ומשמע אפלו הם סמוכין לכן**: (נח) **כשרים**, דאיתנהו בקה, ולא נפיק מכלל הדר¹¹¹: **יח** (נט) **העגל כדור, פסול**¹¹², שאין (סה) **דרכו להיות כן** [לבוש]: **יט** (ס) **גדלו בדפוס**¹¹³, הינו שיעשה לו דפוס בעודו קטן ומחבר באילו כרי שיגדל לפי מדת הדפוס ותמונתו: (סא) **אף-על-פי שיעשאו דפין דפין**, הינו פעין שעושיין גלגל רתים של מים, אפלו הדי

חשיב שפיר צורתו: **כ** (סב) **שנים דבוקים זה בזה**, בספר הערוף בשם רבנו האי, זה לשונו: החיים מקומות שאמרו, שני פנים הם; שנים דבוקים בברית¹¹⁴, ואתו שהוא שני חצאין חלוקין מלמעלה ומחברין מלמטה כל-שהוא: (סג) **כשר**, כיון שנקראו שנים אחד דבוקין ומערין זה בזה¹¹⁵, שאין אדם יכול להפרידן, פרי אתו קרינא בה ואין בו משהו תוספות, ועין בבית-יוסף שהסמ"ג פסלו, (סד) **ועל-בן יש להחמיר בדאפשר [א"י]: כא** (סד) **שדומה לעשבי השדה**, משום שבה נכר שלא נגמר הפרי צדו, (סו) **ומשמע דאם לא היה ירק פלגה, כשר**, דמסתמא נגמר פרו: (סה) **אלא-אם-כן חוזר וכו'**, ר"צה לומר, היכא (סמ) **דינדעין טבע האתרוגים שבאותו מקום**

שער הצידי

(ט) **מוכח מרא"ש**: (נח) הינו רק ביום ראשון לבד: (נז) **סגן אברהם**: (ס) **עין פתחי-אדם** השקל דמיון חמין חק¹⁰⁹, וכן פתח הפרי: (סא) **ט"ז**, ועין פתחי-אדם שם כדבש קרוש לא אמרנו מה דתני כמבשל: (סב) **עין פרי פרי** ג דבר המתחיל אכל בשנים או שלשה מקומות שהביא שם שני דעות בענין זה, ודעת הגרי"א בסעיף טז לטקל, ומדברי השלחן-ערוך שם דינו בגנין הפסולין, משמע לכאורה דהיכא לא הוה לדינא, ולמעשה צריך עיון, ועין בספר בבורי-עקב: (סג) **אלה רבה בשם ספר אמרל: (סד)** ודעה רש"י ורא"ש ואור נרע ורא"ש וט"ר לטקל פנה: (סה) **טלשון זה משמע לכאורה דלא הוי ככלל אתרוג**, ואם-כן הוא פסול בכל המקום, אבל לעניות דעתי אפשר לומר דהשעם הוא משהו שאינו הדר, ולפי זה לכתובים וסייעתו כשר בשאר ימי, דבדאי לא ברע דבר זה מגדלו בדפוס ועשאו כמין ברנה אחרת, ומוכח מן הכתובים פק ח מכללות לולב הלכה ח וט וכשר כשאר ימי¹¹⁴, עין שם: (סו) **וכן הדין** וכו' וכתב יתם ונב"ן [שם בא"ר]: (סז) **פרי מגדים**: (סח) **מוכח טלשון התוספות**:

הַלְבוּת לְוֵלֵב סִימָן תְּרִמָּה

ביאורים ומוספים

[ביה"ל ד"ה תחשבים]

והיא נחשב לפראה הקארוג פשרי⁹¹.

91) ובלעטלאך שאינם גבוהים. דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האישי ח"ג פליא אותיות כה-כו) שאף אם הם מפורים בכל האתרוג היה זה כשר, שכיון שהרגילות היא שיהיו 'בלעטלאך' באתרוג הרי זה נחשב למראה אתרוג, ולכן עדיף ליטול אתרוג יפה עם 'בלעטלאך', מאשר אתרוג בלי 'בלעטלאך' אבל גידולו אינו נאה כל כך.

[משנ"ב ס"ק ג]

רק קלפה הציצונה הנקח⁹² וכו', פמטנה פרונה סציף קטן לח⁹³.

92) ולדעת החזו"א (אוי"ח סי' קמו ס"ק א), גם אם קלף מהקליפה הירוקה העבה [שהיא תחת הקליפה הירוקה הדקה], מי"מ אם עדיין נשאר חלק מעוביה ומראהו ירוק אין זה חסר, ובמו שנתבאר בשע"צ לעיל (ס"ק כז).

93) שם פסק הרמ"א, שאם חתך את הנימור הרי זה פסול כל שבעת ימי הרוג, הואיל ובא מכח פסול, וביא המשיב (שם) את דעת הגר"א הסובר שהרמ"א חולק על דברי המחבר כאן שפסק שאם לאחר שקלפו חזור מקום הקילוף להיות מראה אתרוג הרי זה כשר. והכריע, שבשעת הדחק יש להקל כדעת השו"ע ולהכשיר מנומרי שחתכו בשאר הימים.

[משנ"ב ס"ק נד]

קבולש קחמק⁹⁴. הנה, דבנה אפלו לא שקה אלא קדי שפתימ⁹⁵ הרי כמבשיל⁹⁶, או בשאר משקין⁹⁷ וכו', דנהי בקבשיל⁹⁸.

94) ואתרוג שהטבילהו בחומר חיטוי למנוע הפצת מחלות, הורה הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה סוכות פי" טכ"ב) שאם אין בו תערובת איסור הרי הוא כשר למנוה. וטעמו (כשרות ארבעת המינים עמ' ער) משום שאף על פי שעבשו אינו ראוי לאכילה מפני הסכנה, אך כיון שלאחר שיפוג חומר החיטוי [ואפילו אם יפוג אחרי החג] יהיה האתרוג ראוי לאכילה, נחשב עדיין 'פרי עץ הדר' וכשר.

95) ושיעור זמן זה, כתב התפארת ישראל (תרומות פי" יכין אות מב, פסחים פי"ב יכין אות מד) שהוא כ"ח דקות, וכן כתב הדרבי תשובה (יו"ד סי' קה ס"ק מב) בשם הבית לחם יהודה, וכן כתב בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' נח ס"ק מ) ששיעור כדי שיתן על האור וירתח, היינו שיעור הליכת מיל. מאידך, היד יהודה (סי' סט פירוש הארוך ס"ק פד) כתב שהשיעור הוא זמן ממוצע בין מיד לבין מיל (ולא ביאר מהו), והוא כדי ביטול על אש בינונית.

96) וטעם הפסול, כתב להלן (ס"ק נה) שהוא משום הסרוך ביהדר, וכן כתב בשע"צ לקמן (סי' תרמט ס"ק מז) בשם הביכורי יעקב (שם ס"ק כח) שטעם פסול הוא משום שאינו 'הדר', ולכן דינם כחזו"ת שאם נבש או נתבשל שלא נפסל אלא ברובו, וכן כתב כאן בביה"ל (ד"ה נפל) שמוסתבר ששיעור הפסול הוא ברובו, ונסתפק שם אם בחוטמו יהיה שיעור הפסול במשהו, שאפשר שבתפח השיני מראה במשהו אינו ניכר, ונשאר בצריך עיון נואם יפסול בשנים או בשלושה מקומות אפילו במיעוטו כדן חזו"ת, לא נתבאר דעתו בפירוש, וראה בביה"ל לעיל (סי"ב ד"ה בכל שהוא).

97) ואם נבש את האתרוג בקרח, דעת החוות דעת (יו"ד סי' קה יחידשים ס"ק א) שלא נחשב לכבוש. דעת הפמ"ג (שם משב"ז ס"ק א

ד"ה ואשים) שבהפסד מרובה יש להקל שאינו נחשב כבוש. מאידך, דעת הבית לחם יהודה (הביאו הפמ"ג שם) ששייך כבישה בקרח.

ואם נקרש בלא מים, כגון שרוצה לשמור במשך כמה ימים את האתרוג במקפיא על מנת שישאר בלחותו, כתבו בשו"ת אגרות משה (אוי"ח ח"א סי' קפה) ובשו"ת שבת הלוי (ח"א סי' קעו) שאינו נחשב על ידי כך לכבוש. וראה מה שכתבנו בשע"צ לעיל (ס"ק ח).

ואתרוג שטבלו אותו ברבר האסור כגון יין נכך וכדו', יש חשש שנבלע ממנו מעט בתוך האתרוג, כתב הגר"ש אויערבך (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח ס"ק מ) שהסתפקו האחרונים האם נחשב משום כך באתרוג שאין לו היתר אכילה ופסול, או שכיון שהאתרוג עצמו כשר ורק יש בו תערובת דבר אחר, נחשב כיש בו היתר אכילה אף שלמעשה אי אפשר לאוכלו.

98) ושיעור מבוטל שכתב השו"ע שפוסל באתרוג, כתב הכפות תמרים (סוכה לו, א ד"ה אתרוג) שמשמע קצת שדוקא מבוטל לגמרי, אבל מבוטל ולא מבוטל בשר. ואתרוג שנפל על גבי דבר חם, כתב החיים וברכה (אות י) שאף על פי שאומרים 'תתאה גבר, מי"מ אין לפוסלו מטעם מבוטל.

[שע"צ ס"ק ט]

דמרי בהיץ תק⁹⁹.

99) אבל אם נבש את האתרוג בחומץ שאינו חזק, כתב המחצה"ש (ס"ק כב) שרק אם שהה מעט לעת נחשב למבוטל, וכן מבואר במשנ"ב לעיל (סי' תמו ס"ק עא) לענין חומץ ששהה בכלי חמוץ, שאינו נחשב ככבוש בפחות מעט לעת. ובגדר חומץ חזק, כתב הכף החיים (סי' קא) שהיינו שהוא מבעבע כשממליכים אותו על הארץ.

[משנ"ב ס"ק נה]

דאפלו אם הוא מנדר קהקה מראות קערוח¹⁰⁰.

100) ולכן אתרוג צהוב עם כתמים ירוקים בהירים [שאינו ירוק הרומה לעשבי השדה], כתב הבכורי יעקב (ס"ק מד) שלשיטת הפוסלות מנומר במראות כשרים, יש לחוש לשינוי מראה. אכן, דעת הגר"ש אלישיב (אשרי האישי ח"ג פליא אות כג) להקל בזה, משום שזה מראה הרגיל להיות באתרוג, ולכן אינו נחשב לשינוי מראה. וכן דעת הגר"נ קרליץ (חוט שני סוכות עמ' רפב) שנהגו להקל בזה, והנהגה לישראל שאם אינם נביאים בני נביאים הם, ואפשר לסמוך על זה ולברך עליהם. וביאר זאת, שנימור הוא גדר של חיסרון ופגם באתרוג, ואתרוג המצהיב אינו פגום, אלא טבעו הוא שכשמצהיב עושה זאת בהדרגה.

[משנ"ב ס"ק ס]

בשנים או בשלשה מקומות¹⁰¹.

101) ואף אם המראות שעל האתרוג הם בגוונים שונים, כתב הא"א (בוטשאטש, סי' ט) שהם מצטרפים לפסול מנומר בשנים או בשלושה מקומות, אמנם אם המראות רצופים ללא הפסק מראה אתרוג בינתיים, הסתפק אם נחשבים כולם כמראה אחד במקום אחד לקולא.

[משנ"ב ס"ק נח]

דארתיהו בקר, ולא נפיק מכלל הקדר¹⁰².

המשך במילואים עמוד 83

מילואים הלכות לולב סימן תרמח

המשך מעמוד 236

באתרוג, כגון אתרוג כפוף ועקום הדומה למגל, שבין אם נעשה מעצמו ובין שגידלו כך בדפוס הררי זה כשר. והביאר הכף החיים (סיק קכח), הדוסיף, שכן כתב בשו"ת בית דוד (סי' תנא) שאתרוג שהוא עקום לפניו עד שנראה כבעל חוטורת, יש הפוסל, וטענת היא ביד, כי לא מציתו פסול זה אלא בלולב,

ומעשים בכל יום שנוטלים ערכה כפופה לפניה ואין מקפידים כלל. והתפארת ישראל (סוכה פ"ג יבין אות לו) כתב, שהידורו של האתרוג הוא שיהיה ישר ופיטמתו תהיה מכוננת למול עקצו מזה וזה, והביאו החיים וברכה (אות סח) וראה עוד בספר ארבעת המינים למהררין עמ' קעו.

[משנ"ב ס"ק סב]

שנים דבוקים בקרייתן¹⁰⁷.

(107) כזה :

[משנ"ב ס"ק סג]

ינין שנקראו שנים יחד ודבוקין ומעריץ זה כזה¹⁰⁸.

108) ואתרוג תיום שיש בשני האתרוגים פיטם ועוקץ, וניתלה מאחד מהם פיטמתו, כתב הבכורי יעקב (סי' מז) שכיום הראשון פסול, וכשאר הימים יש להסתפק בזה, ויש להקל מדין ספק ספקא.

102) ובטעם הדבר ביאר האור שמח (פ"ח מהל' לולב ה"א), שהידור ויופי נקבעים לפי המוסכמות של בני אדם, ולכן הכל תלוי בשאר הפירות המצויים בארזו מקום, ולפיכך כשקבעו חכמים שאתרוג הכותבי פסול לא פסולו אלא במקום שאינו מצוי. ומ"מ כתב (שם) בשם הראש (סוכה פ"ג סי' יד) שעיקר ענין ההידור נמסר לחכמים. וראה גם בחתם סופר (סוכה לו, ב ד"ה במינו) שכתב שאין זאנהו אלא מזה שהתורה מייפה עליו, ולא מזה שאנו ממוציאים יפויים הידורים וכן כתב החוץ איש (אריח סי' קמ"ל) שגבולי החרר הפץ ה' כהסכם חכמים.

[משנ"ב ס"ק נט]

העגל ככדור, פסול¹⁰³.

(103) כזה :

ואפילו אם יש לאתרוג פיטם הבולט למעלה, כתב החיים וברכה (אות רנט) שפסול. והגרי"ח קניבסקי (ארבעת המינים למהדרין עמ' רמח) הורה, שאם האתרוג עגול ממש ככדור, אין הפיטם מצילו והוא פסול. אך אם אינו עגול כל כך, הפיטם מצילו, והכל לפי ראות העין. ודעת הגרי"ח קרליץ (ארבעת המינים למהדרין שם), שפיטם מציל בכל אופן של אתרוג העגול ככדור.

ואתרוג העגול ככדור ואין לו פיטם אך החוטם קצת בולט, הורה הגרי"ח קרליץ (שם עמ' רמח) שאין זה נחשב עגול ככדור.

[שעה"צ ס"ק סה]

ומוכח מהקדמים פ"ק ה מהלכות לולב הל"ה ח וט דקשר בשאר יומי¹⁰⁴. 104) שמיד אחר שהזכיר בה"ח את פסול גידלו בדפוס, כתב בה"ט שכל פסולים אלו אינם אלא ביום הראשון, וכן הביא בביה"ל לעיל (סי' טו) תרמו סייא ד"ה נוטלו) שדעת הרב המגיד שכל הפסולים שהזכיר הרמב"ם בפ"ז מהלכות לולב פסולים אף בשאר הימים, ומשמע שמה שהזכיר הרמב"ם בפ"ח כשרים בשאר הימים.

[ביה"ל ד"ה העגל]

עין בעטרת'קנים, ולא תצטקתי¹⁰⁵.

105) והיינו שהעטרת זקנים (על סעיף זה) כתב שיש לחוש לגירסה אחת בתוס' שגרסו 'כדור', כלומר שיש לפסולו אפילו אם אינו עגול ממש ככדור אלא עשוי בעין דוד.

[משנ"ב ס"ק סו]

גדלו בפסול¹⁰⁶.

106) ואתרוג הכפוף והעקום כמגל, כתב הבי"י (סי' תרמח ד"ה ואם נפרצו) שכשר, משום שלא כל הדברים הפסולים כלולב פסולים

